

Informe

Diversitat i convivència intercultural

AUTORA:
Gemma Pinyol

Desembre 2018

Aquest informe forma part del programa **Llegat Pasqual Maragall**
que rep el suport de:

DIVERSITAT I CONVIVÈNCIA INTERCULTURAL

Continguts

1. Introducció o instruccions d'ús del document	3
2. Sobre migracions i sobre la immigració com a font de diversitat	4
2.1. La immigració com a font de diversitat	8
3. Com gestionem la diversitat? La proposta intercultural.....	9
4. El futur és intercultural? El paper del món local	13
4.1. Passos interculturals imprescindibles.....	14
5. Referències.....	15

1. Introducció o instruccions d'ús del document

En un món cada vegada més globalitzat, que afronta reptes compartits i dibuixa escenaris on cada vegada participen més actors, és imprescindible revisar els instruments, iniciatives i propostes que s'articulen per avançar en la construcció de societats segures, democràtiques, innovadores i pròsperes.

Aquest document vol servir de guia per obrir un espai de reflexió, debat i discussió sobre el fenomen migratori però, i especialment, la convivència en la diversitat en les societats democràtiques. Per tal d'afavorir un debat format i informat, aquest document vol oferir un espai per definir, determinar i repensar reflexions que permetin identificar reptes i innovar en solucions compartides. La incorporació de persones estrangeres en les societats europees no és una nova realitat, però poques vegades havia generat debats públics tan intensos i intencionats. L'objectiu d'aquest document és oferir facilitar un espai de discussió sobre el tema, per tal de facilitar i promoure un debat rigorós. Es vol aprofundir en el concepte d'interculturalitat, com una mirada diferent que vol superar les limitacions i les crítiques -no sempre justes ni encertades- als models tradicionals d'integració. També és vol parlar de diversitat més enllà de les migracions, convidant a un debat que reflexioni sobre el paper de les polítiques públiques i de la lluita contra la discriminació i les desigualtats en un context com el nostre, on la diversitat és diversa i també ho són les nostres societats.

Aquest document pretén oferir una panoràmica dels principals reptes actuals de la convivència democràtica en societats cada vegada més diverses. En la mesura que les polítiques anomenades d'integració intenten facilitar la incorporació de nova ciutadania a les societats, cal plantejar quins són els reptes reals d'aquesta acomodació, si n' existeixen límits i com cal superar-los. Perquè dissenyar polítiques d'immigració i diversitat no deixa de ser una manera de contribuir a la definició del model de societat que s'aspira.

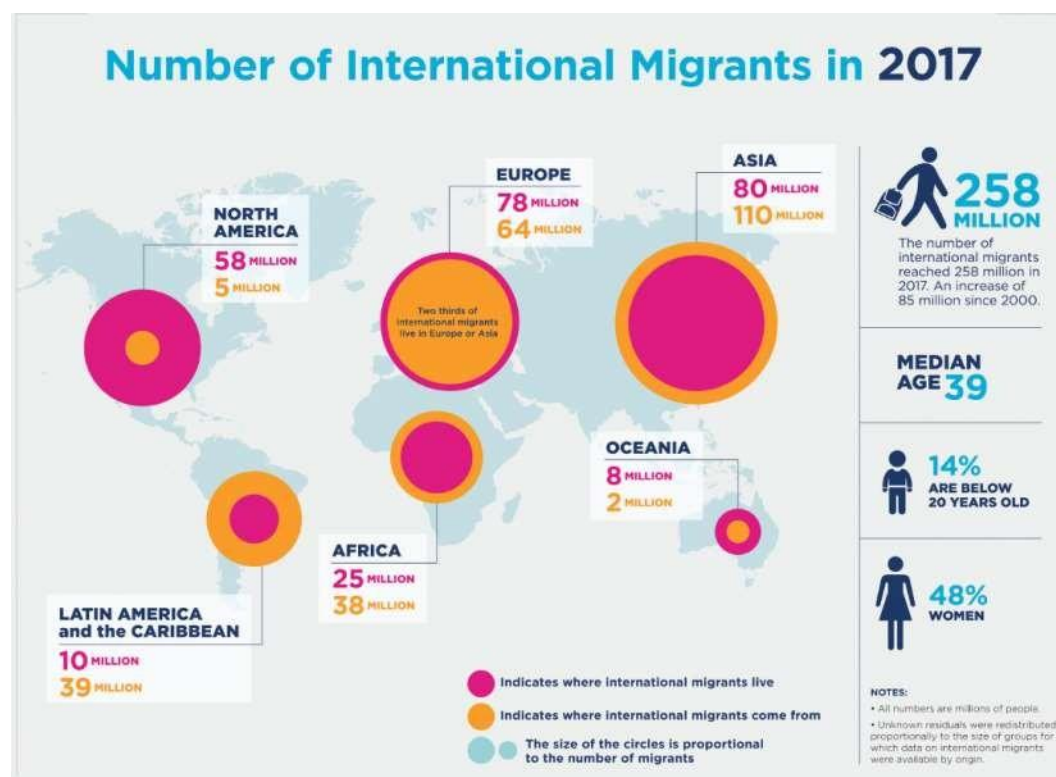
2. Sobre migracions i sobre la immigració com a font de diversitat

Les migracions són una constant en la història de la humanitat, amb una capacitat notable de transformació social. Les migracions de caràcter internacional, les que travessen fronteres internacionalment reconegudes, han adquirit un lloc destacat en les agendes polítiques i socials de finals del segle XX i principis del XXI. En un món en què les comunicacions, les transaccions econòmiques, les mercaderies i la informació circulen de manera global, les persones també ho fan. En recerca de millors condicions de vida o de millors oportunitats laborals; per raons d'estudi o familiars; motivades per factors d'expulsió o d'atracció; etc. Els moviments humans s'han mundialitzat de la mateixa manera que els elements assenyalats, però la seva circulació no s'ha vist potenciada, sinó que, per contra, troba ara majors traves que abans.

L'any 2017, el número de persones migrants internacionals, és a dir, que vivien fora del seu país de naixement, s'estimava en 258 milions. Una xifra superior als 173 milions de l'any 2000 o dels 102 milions de principis dels anys 80. Però la proporció d'aquesta població migrant en relació a la població mundial (del 3,4% de 2017 al 2,8 de 2000 o el 2,3% de 1980) no mostra una variació excessiva, perquè també ha crescut la població mundial (UN DESA 2018).

Figura 2.1. Nombre de persones migrants internacionals, 2017

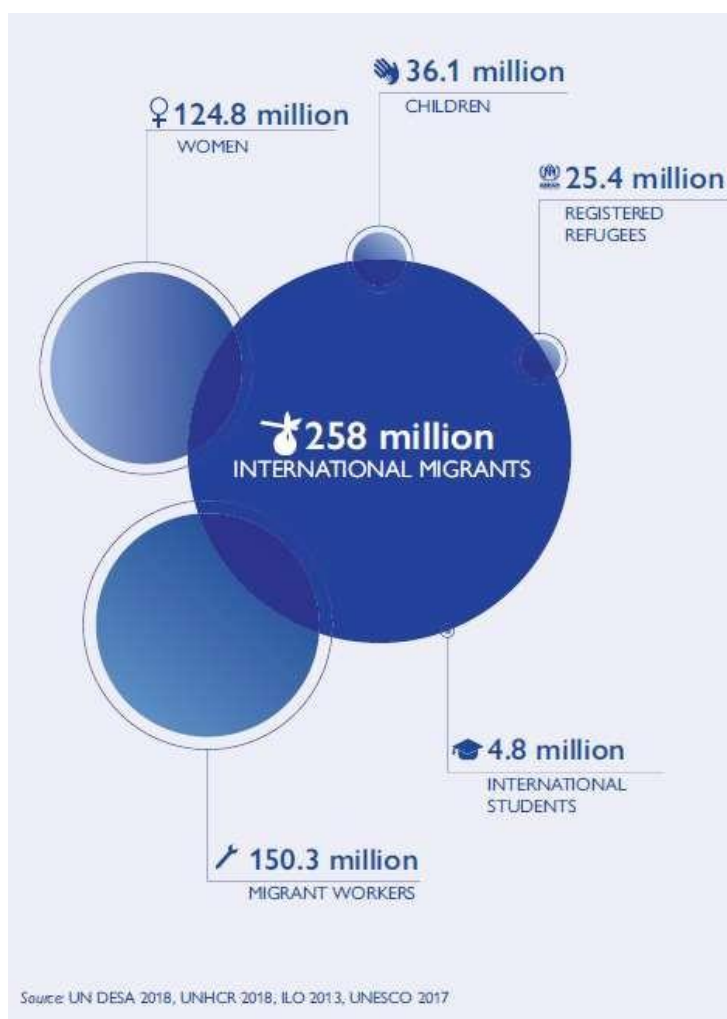
4

Font: IOM-GMDAC 2018

Part del creixement del percentatge de persones que es troba fora del seu país d'origen s'ha degut, en aquesta darrera dècada, a la mobilitat forçada de milers de persones. El nombre de persones que creuen fronteres fugint de conflictes, violència sistematitzada o vulneracions de drets humans s'ha incrementat en els darrers anys, dibuixant un escenari internacional més insegur i més conflictiu que en dècades passades. Atendre a les persones que busquen refugi en altres països és una obligació internacionalment reconeguda per tots aquells Estats signataris de la Convenció de Ginebra de 1951.

Figura 2.2. La mobilitat en detall, 2017

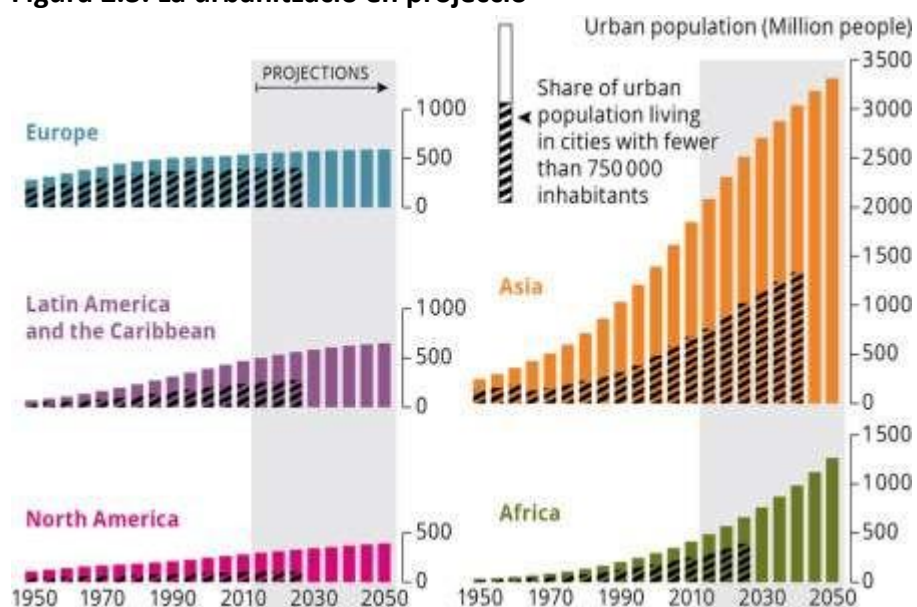
Font: IOM-GMDAC 2018

La mobilitat de persones en el segle XXI, emperò, té dues característiques especialment interessants. En primer lloc, la mobilitat s'ha globalitzat, i cada vegada és més difícil trobar un país o un territori que no formi part, en magnituds diferents, de l'escenari migratori mundial. Així, cada cop més països són origen, trànsit o destí de fluxos migratoris, configurant un entramat de mobilitat molt més complex i ric que en segles anteriors. Malgrat que les migracions internacionals continuen tenint un fort

caràcter regional, les xarxes migratòries entre països s'han intensificat en les darreres dècades.

En segon lloc, les migracions internacionals han contribuït notablement al fenomen de la urbanització que caracteritza, i continuarà caracteritzant, el món actual. El 2014, l'informe del Fons de Població de Nacions Unides informava que, per primera vegada, més persones vivien en ciutats (un 54%) que en zones rurals. La urbanització s'ha convertit en un fenomen cada vegada més estudiat, no només per la seva importància actual sinó pel seu creixement en les pròximes dècades. A la figura següent es pot apreciar el percentatge de població que viu en àrees urbanes des de 1950 i amb una projecció fins al 2050, per continents.

Figura 2.3. La urbanització en projecció

Font: UN World urbanization prospects: The 2012 revision.

Aquest creixement urbà es produeix, per tant, en un context de diversitat creixent. La mobilitat de les persones, una altra de les característiques de la globalització, ha convertit les ciutats en destinacions privilegiades de molts projectes migratoris. Segons l'informe de l'OIM dedicat al vincle entre ciutats i migracions (IOM 2015), prop d'una de cada cinc persones nascudes a l'estranger resideix en una de les ciutats d'atracció global i, en general, la població estrangera ha crescut, en la majoria de les ciutats del món, tant a les capitals com a les ciutats més petites, amb patrons de mobilitat elevats i molt dinàmics.

I precisament en aquest context, s'entén la incorporació del fenomen migratori a l'agenda internacional. Així, l'any 2016, i per primera vegada, es va organitzar a Nacions Unides una trobada d'alt nivell per a refugiats i migrants. La reunió va

culminar amb la [Declaració de Nova York per a les persones refugiades i migrants](#), un document que expressa la voluntat política dels països signataris de salvar vides, protegir drets i compartir la responsabilitat de la gestió migratòria a escala mundial. S'assumeix així que, les migracions, un fenomen inherent a la història de la humanitat, poden ser millor gestionades atenent a les preocupacions i interessos de les comunitats d'origen, de destí i de les pròpies persones migrants. En un context de mobilitat, és imprescindible entendre la necessitat d'una mirada global sobre aquest fenomen, que s'acompanyi d'una gestió vinculada a la realitat del territori.

Per altra banda, quan l'any 2015 es va aprovar l'Agenda 2030 sobre el Desenvolupament Sostenible, i les migracions s'han incorporat transversalment en el marc dels 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible, com una qüestió que també impacta en l'oportunitat d'assolir un futur sostenible i digne per a tothom.

Figura 2.4. Les migracions en els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS)

Font: Nacions Unides

La interrelació entre la Declaració de Nova York i els ODS és evident. Ambdós instruments emfatitzen la necessitat de protegir els drets humans de totes les persones refugiades i migrants, independentment de la seva condició, i fan especial èmfasi en la protecció dels drets de les dones i nenes. Igualment, es busca assegurar que els i les menors refugiades i migrants puguin accedir amb rapidesa al sistema educatiu, i el sistema públic els atengui considerant l'interès superior del menor. A la Declaració, també s'emfatitza la necessitat de lluitar contra el racisme i la xenofòbia i reforçar la contribució positiva de les persones migrants en el desenvolupament econòmic i social dels països d'acollida.

2.1. La immigració com a font de diversitat

Precisament un dels reptes cabdals a l'hora de parlar de la mobilitat humana i els fluxos migratoris és com s'incorporen les persones migrants a les societats d'acollida. El debat del com (facilitar aquesta incorporació i amb quins objectius) pot anar precedit per la pregunta de si cal (intervenir). En aquest sentit, és important reconèixer que la incorporació de persones estrangeres en un context nacional determinat, amb una legislació pròpia i unes estructures compartides no deixa marge a no fer res: aquesta incorporació passarà d'una manera o d'una altra, i la qüestió que cal encarar és com gestionar aquesta incorporació perquè es faci de manera que no es vulnerin els drets de les persones ni els marcs legals establerts, i alhora, que la incorporació de persones nouvingudes consolidi la convivència pacífica i la cohesió social.

La immigració suposa, en general, una contribució a la diversitat sociocultural d'un territori. Però alhora, és imprescindible reconèixer que la immigració no és la única font de diversitat que existeix¹. La diversitat apareix amb múltiples formes: d'orígens, sí, però també sexe, gènere, edat, identitats sexuals, ètnies, llengües i una infinitat d'altres elements, que configuren identitats diverses que coincideixen en un mateix territori. Aquestes dinàmiques suposen reptes i oportunitats: més població suposa 8 reajustar i readaptar els serveis públics, l'accés als mercats de treball o la participació en les estructures socials i polítiques, per exemple. Més diversitat també requereix redefinir, reformular i repensar en aquests àmbits, per tal d'afavorir la convivència en entorns plurals i complexos. Aquest debat adquireix, per raons de proximitat i convivència, una importància especial en l'àmbit de les ciutats.

☞ La realitat migratòria ha obligat a moltes societats a replantejar-se els seus marcs de gestió de la diversitat i la convivència. Malgrat que la diversitat és intrínseca en les societats democràtiques, no sempre se li presta l'atenció suficient. De fet, la immigració és una font de diversitat però clarament no és la única. El que sí és cert que, en molts països que s'autoperceben com a homogenis, l'arribada de persones estrangeres, amb un bagatge cultural propi, ha servit per qüestionar -i en ocasions confrontar- les pròpies conviccions. Així, en moltes ocasions, parlar de migracions suposa parlar de gestió de la diversitat. I buscar respostes i oferir solucions suposa, al capdavall, deixar de parlar d'immigració i parlar de quin tipus de societat volem ser.

¹ Per exemple, es tendeix a correlacionar població migrant amb minories ètniques, obviant que en molts països -també europeus- existeixen minories ètniques autòctones.

3. Com gestionem la diversitat? La proposta intercultural

La incorporació de persones d'orígens diversos a les societats d'acollida ha generat un intens debat acadèmic sobre els marcs teòrics, instruments i objectius que acompanyen aquests processos, i més recentment, també una ampla discussió social i política sobre els límits, reptes i oportunitats dels mateixos per mantenir la convivència i assegurar la cohesió social.

La cohesió social s'entén com una condició crucial per assolir diferents resultats socials com la prosperitat econòmica, el benestar i la pau social, i es fonamenta en elements com la inclusió, la equitat i la participació de la ciutadania en la vida econòmica, social i política. Per garantir aquest procés, les accions d'inclusió social volen millorar la capacitat, l'oportunitat i la dignitat de les persones, especialment aquelles que podrien quedar marginades i/o són més vulnerables als riscos de tot tipus, per participar en la societat. L'exclusió social (UN DESA 2016) descriu un estat en què els individus no poden participar plenament en la vida econòmica, social, política i cultural, com a conseqüència moltes vegades de desigualtats econòmiques, però també de desavantatges socials o privacions derivades de gènere, edat o ètnia, entre d'altres. Per combatre l'exclusió, les polítiques d'inclusió han de tenir en compte els drets fonamentals, la promoció de la igualtat d'oportunitats per a tothom, les necessitats específiques dels grups menys afavorits i vulnerables i els contextos locals i regionals. Les polítiques d'inclusió han de prestar atenció a tota la població en un territori, però especialment als que corren risc de pobresa o exclusió social.

En aquest sentit, les polítiques d'integració solen formar part de les polítiques d'inclusió, centrades principalment en minories ètniques i/o d'origen migrant. La nacionalitat o l'origen ètnic poden ser un factor d'exclusió (en diversos països, les poblacions no nacionals tenen taxes més elevades de risc de pobresa o exclusió social), per la qual cosa, les polítiques d'integració volen oferir un conjunt d'instruments i eines per facilitar la incorporació de persones no nacionals a les estructures de la societat d'acollida. La integració -que és un terme no exempt de polèmica- es realitza simultàniament a nivell individual, familiar i comunitari i, per tant, les polítiques d'integració també involucren les institucions locals, regionals i nacionals, tant en l'àmbit públic com privat.

Un dels principals reptes relacionats amb la pluralitat etnocultural de les nostres societats és com les societats d'acollida han optat per gestionar aquesta diversitat. Els models d'integració sovint estan vinculats a diferents patrons històrics de formació de l'estat-nació; a la construcció de les identitats nacionals; als models socials i als patrons i les tradicions dels fluxos migratoris entre d'altres. De manera resumida, es

podrien apuntar diferents models tradicionals de gestió de la incorporació de la immigració a les societats d'acollida:

- Model de segregació o exclusió. Els immigrants s'incorporen a determinats àmbits de la societat (principalment el mercat laboral), però es nega l'accés a altres (com els serveis socials o la participació política). Poden gaudir d'alguns drets (limitats) relacionats amb la seva participació (drets laborals). La seva presència es veu com a temporal, i per tant, no cal reforçar l'estatut legal de les persones migrants ni cal reconèixer l'augment de la diversitat cultural a la comunitat.
- Assimilacionisme (també anomenat republicà o universalista). Es tracta d'un procés d'adaptació unilateral pel qual un grup (minoritari) adopta (o està induït a adoptar) els costums, actituds i les característiques culturals i estructurals del grup dominant (cultural, econòmic, polític o simbòlicament). El grup assimilat renuncia a la seva identitat prèvia, amb l'objectiu que amb el temps es converteixi en part del grup majoritari preexistent, no només en relació a les normes, sinó també als valors, comportaments i estils de vida.
- Multiculturalisme. Aquest model significa acceptar les persones migrades com a comunitats ètniques que segueixen sent distingibles per la majoria de la població pel que fa al llenguatge, la cultura i altres característiques. Les comunitats migrants gaudeixen d'un marc d'igualtat en drets i deures, sense haver de renunciar a les seves característiques pròpies. El multiculturalisme, per tant, fomenta el respecte a les diferències entre comunitats, que conviu amb un marc regulador de drets individuals compartits.

☞ Una societat plural i diversa es pot descriure com a societat multicultural. Però no s'ha de confondre amb el multiculturalisme, entès com un model de gestió d'aquesta diversitat.

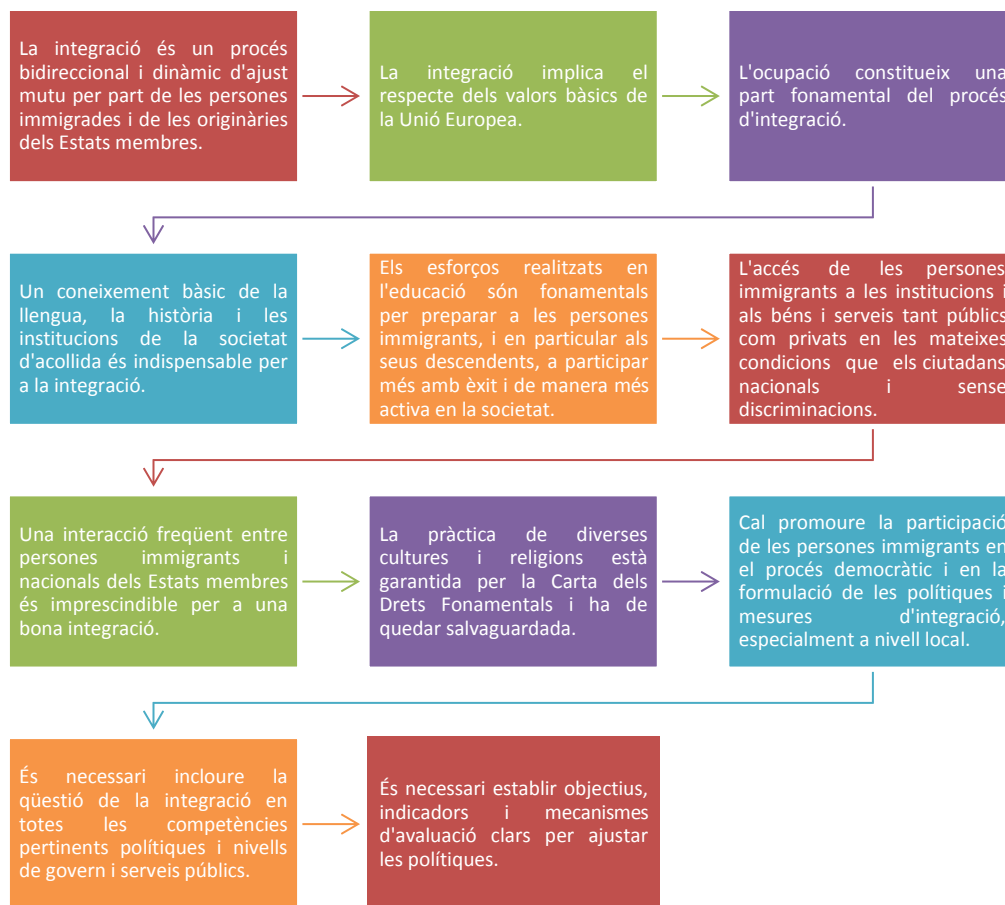
Diferentment del model d'exclusió, tant els models assimilacionistes com els multiculturalistes es basen en la idea de permanència (a curt o llarg termini) de les persones migrades, i la possibilitat que, en algun moment, formi part del cos nacional (naturalització) que viu al territori. Els models tradicionals han pres formes diferents en termes de polítiques públiques, narratives i accions en diferents països i en diferents moments històrics. A la pràctica no sempre hi ha una divisió clara entre els tres models, i alguns països tenen aspectes de tots ells, mentre que d'altres han canviat les seves polítiques al llarg del temps responnent a noves realitats.

En els últims anys, s'han plantejat qüestions sobre la integració dels immigrants i s'ha discutit la capacitat dels models tradicionals d'integració per complir els seus objectius. S'ha parlat del fracàs del model assimilacionista o de la fi del multiculturalisme, generant un ric debat sobre els límits dels models i els reptes actuals.

La interculturalitat apareix com un model que busca recuperar el respecte als drets individuals, la igualtat d'oportunitats i la conformació d'una única societat que defensa el model assimilacionista, amb el respecte i la visibilització de la diferència que promulga el model multiculturalista. Reclama sumar aquests elements a la construcció d'escenaris, valors i accions compartides i comuns, afavorint la interacció entre les persones, diverses, que conformen la societat.

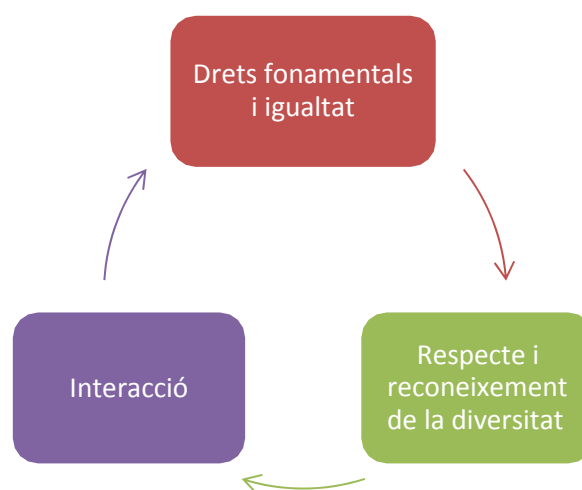
De fet, aquesta narrativa es troba ja recollida en l'escenari europeu des de principis de la dècada dels 2000. Els 11 principis bàsics que conformen els Principis Comuns Bàsics per a la Política d'Integració, posen en valor la necessitat de construir espais interculturals, que enforteixin la convivència pacífica entre grups i individus, i que funcionin com a mecanismes de prevenció de conflictes i de reforç de la cohesió social.

Figura 3.1. Els principis d'integració de la UE

Els principis fonamentals del model intercultural reforcen el marc compartit de drets i deures que sustenten les democràcies liberals (la Declaració de Drets Humans i, pels països de la Unió Europea, la Carta de Drets i Llibertats Fonamentals), i reclamen la promoció de la igualtat de drets i deures, assumint que també cal treballar per assolir igualtat d'oportunitats. Considera, per tant, que la discriminació posa en risc la cohesió social, i calen accions, estructures i mecanismes que l'evitin. Alhora, recorda la necessitat de reconèixer les diversitats, per garantir que les societats contemporànies redueixin els espais de desafecció i hostilitat entre la població, i promoure espais d'interacció que permetin a la ciutadania diversa coincidir i treballar conjuntament per una societat compartida i en comú.

Figura 3.2. Els eixos fonamentals del model intercultural

- **Drets fonamentals i igualtat:** És imperatiu entendre que l'enfocament intercultural es sustenta en el principi del respecte dels drets fonamentals i de la igualtat. Això implica que per avançar en la construcció d'una societat intercultural, ha d'existir un context previ de respecte als drets humans, la democràcia i l'Estat de Dret. El marc normatiu aplica a tota la ciutadania, i ha de garantir-ne la igualtat, lluitant contra les situacions d'exclusió i discriminació per origen, edat, sexe, gènere o en qualsevol àmbit (ocupació, educació, salut, accés a serveis públics, etc.) que puguin produir-se.
- **Respecte i reconeixement de la diversitat:** La perspectiva intercultural posa en valor la diversitat i treballa pel seu reconeixement en l'àmbit públic. Buscar superar les situacions de conflicte i advoca per aprofitar les oportunitats i avantatges de la diversitat, en el desenvolupament econòmic, cultural i social de la societat.

- **Interacció:** Es busca fomentar la participació i la interacció entre tota la ciutadania. Es vol posar en valor els elements comuns que comparteix la ciutadania, per sobre d'aquells elements que els distingeixen.

“Intercultural integration is a policy framework for achieving cohesion, equality and development in culturally diverse societies. The underlying principles of intercultural integration are equal respect and dignity for all as individuals entitled to rights, freedom and responsibilities, and the understanding that building inclusive societies requires openness to change from both the majority and minorities”. (CoE 2017).

☞ La interculturalitat, entesa com a procés de definició i implementació de polítiques públiques, no cau en el relativisme cultural. No nega l'existència de conflictes: de fet, els preveu i, per tant, s'obliga a donar-los resposta. No defuig les dificultats, sinó que busca innovar en instruments flexibles que permetin respondre a reptes que varien. I no és silent en la gestió de la diversitat, sinó que promou un debat públic, seré i compartit sobre els reptes de la convivència.

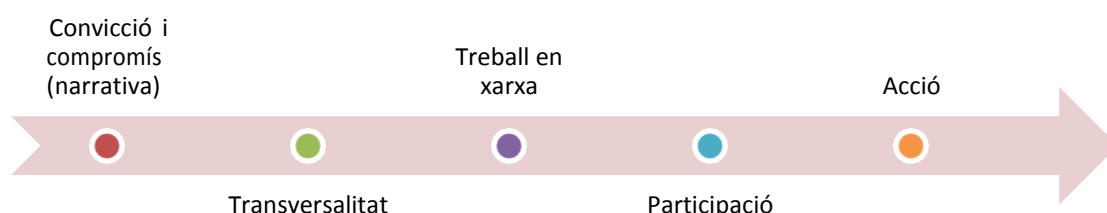
4. El futur és intercultural? El paper del món local

Per raons de proximitat i convivència, la perspectiva intercultural pren una importància especialment elevada en l'àmbit de les ciutats. Malgrat que poden tenir una governança limitada en el tema migratori, les institucions locals tenen un marge d'acció -i una experiència acumulada- gens menyspreable a l'hora de parlar de cohesió social i de convivència intercultural.

Al 2010, la Comissió Europea apuntava que «... les ciutats i els seus barris són zones privilegiades per impulsar el diàleg intercultural i promoure la diversitat cultural i la cohesió social». D'altra banda, el Consell d'Europa, a la seva Recomanació en matèria d'integració intercultural adoptada el 21 de gener de 2015 pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa, anima els estats membres a compartir el model local d'integració intercultural i les eines designades per a la seva implementació i avaluació, amb les autoritats locals i regionals.

La diversitat pot significar un risc d'increment de les desigualtats, en la mesura que les diferències poden generar espais de majors vulnerabilitats. Però la diversitat també pot representar una avantatge en el creixement en entorns urbans cada vegada més complexos. En aquest sentit, el rol de les autoritats locals és, malgrat que no únic, cabdal.

Des de la perspectiva local, el repte és dissenyar i implementar estratègies per gestionar la diversitat, que en potenciïn el seu valor i en redueixin els riscos. Per fer-ho, és imprescindible entendre que la interculturalitat requereix d'una mirada transversal per a funcionar i tenir sentit; que necessita del treball en xarxa que facilita la interacció i acció compartida entre actors de distinta naturalesa; que promou la participació de la ciutadania en general, però també d'actors públics i privats que juguen un paper clau en la vida local; que requereix d'una narrativa que expliqui “quès” i “per quès”; i que es doti de la capacitat d'acció necessària per dur-ho a terme.

☞ La perspectiva intercultural és una estratègia de gestió de la diversitat i a la ciutat. La ciutat que treballa des de la interculturalitat és aquella que combat activament els prejudicis i la discriminació i garanteix la igualtat d'oportunitats per a tothom mitjançant l'adaptació de les seves estructures de govern, institucions i serveis a les necessitats d'una població diversa, sense comprometre els principis dels drets humans, la democràcia i l'estat de dret.

4.1. Passos interculturals imprescindibles

- ReThink
 - Compromís i lideratge
 - Reivindicació de la diversitat (narrativa)
- RePlan
 - Definició d'objectius: diversitat com a eix vertebrador
 - Revisió polítiques públiques (educació, sanitat, serveis públics, urbanisme, etc.)
 - Identificació de reptes i necessitats
- ReAct
 - Implementació elements innovadors
 - Formació
 - Mesures anti-discriminació

☞ **Identificació de reptes/necessitats/problemes**

☞ **Propostes**

☞ **El valor afegit de la interculturalitat**

5. Referències

Bouchard, G. (2011). What is interculturalism? *McGill Law Journal*, 56(2), 435–468.

Cantle, T. (2016). Interculturalism: 'Learning to live in diversity'. *Ethnicities*, 16(3), 471-479.

Council of Europe (2008). White paper on intercultural dialogue: 'living together as equals in dignity'. Strasbourg: Council of Europe. https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf

Comissió Europea (2010). Declaració de Saragossa

Hansen, R. (2006). The Danish cartoon affair: Free speech, racism, Islamism and integration. *International Migration*, 44(5), 4–62.

IOM (2015) *World Migration Report 2015. Migrants and Cities: New Partnerships to Manage Mobility*, consultable a <https://www.iom.int/world-migration-report-2015>.

Joppke, C. (2017). *Is multiculturalism dead? Crisis and persistence in the constitutional state*. Cambridge: Polity.

15

Kymlicka, W. (2016). Defending Diversity in an Era of Populism: Multiculturalism and Interculturalism Compared. In N. Meer, T. Modood, & R. Zapata-Barrero (Eds.), *Multiculturalism and interculturalism: Debating the dividing lines*, (pp. 158–177). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Modood, T. (2017). Must interculturalists misrepresent multiculturalism? *Comparative Migration Studies*, 5. <https://doi.org/10.1186/s40878-017-0058-y>

Taylor, C. (2012). Interculturalism or multiculturalism? *Philosophy and Social Criticism*, 38(4–5), 413–423. Thaler, R., & Sunstein, C. (2008). *Nudge*. New Haven: Yale University Press.

UN DESA (2016) *Report on the World Social Situation 2016: Leaving no one Behind: The Imperative of Inclusive Development*, United Nations, New York

Zapata-Barrero, R. (2017). Interculturalism in the post-multiculturalism debate: A defence. *Comparative Migration Studies*, 5. <https://doi.org/10.1186/s40878-017-0057-z>